

Свєгенія Черняк, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри інструментального виконавства
та музичного мистецтва естради
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
Ліна Котова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри інструментального виконавства
та музичного мистецтва естради
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
Надія Йоркіна, кандидат біологічних наук, доцент
кафедри біології людини та екології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО МУЗИКАНТА

У статті розглянуто особливості прояву біфункціональних асиметрій інструменталістів в різноманітних формах виконавської діяльності (концертний виступ, музична бесіда, технічний залік). Встановлено, що генетично обумовлений виконавський тип інструменталіста розкривається в його професійній діяльності. Показано, що індивідуальні відмінності в поведінці, навченість, адаптивність, специфіка інтелектуальної та емоційної саморегуляції залежать від характеру просторово-часової організації мозку. Визначено, що особливості міжпівкульної організації у порівнянні з індивідуально-психологічними якостями музикантів у різних формах виконавської діяльності уможливають прогнозування поведінки певних типів інструменталістів та окреслення професійної траєкторії розвитку виконавців.

Ключові слова: біфункціональні асиметрії; виконавець-інструменталіст; індивідуально-психологічні відмінності; концертний виступ; музична бесіда.

Лім. 12.

Evgeniya Chernyak, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Instrumental Performance and Variety Arts Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Lina Kotova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Instrumental Performance and Variety Arts Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Nadya Yorkina, Ph.D. (Biology), Associate Professor of the
Human Biology and Ecology Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University

INDIVIDUAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE INSTRUMENTALIST AS A CONDITION FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE MUSICIAN

The article examines the peculiarities of the manifestation of bifunctional asymmetries of instrumentalists in various forms of performance (concert performance, musical conversation, technical assessment). It has been established that the genetically determined performance type of an instrumentalist is revealed in his professional activity. It is shown that individual differences in behavior, learning, adaptability, specifics of intellectual and emotional self-regulation depend on the nature of the spatio-temporal organization of the brain. It was determined that the peculiarities of the interhemispheric organization in comparison with the individual and psychological qualities of musicians in various forms of performing activity make it possible to predict the behavior of certain types of instrumentalists and to outline the professional development trajectory of performers.

It was determined that the dominance of the left hemisphere is associated with balanced strong types of temperament (sanguine, phlegmatic), the dominance of the right hemisphere is associated with unbalanced strong (choleric) and weak (melancholic) temperaments.

It was found that in the performing process, under the influence of situational activity, unconscious or partially conscious correction of temperament occurs in musicians. In the process of temperament correction, a compensatory phenomenon is observed – a change in the dominant areas of the brain. Prospective ways of temperament correction are outlined, which are related to the principle of mutual complementation, the interaction of various individual and psychological features and the profile of functional asymmetries of the performer (emotional and rational).

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО МУЗИКАНТА

It has been established that the individual profile of functional asymmetries in combination with certain properties of temperament contributes or hinders the effectiveness of musical performance. Therefore, it is possible to predict in advance the behavior of the performer in various forms of activity.

Keywords: *bifunctional asymmetries; instrumentalist; individual-psychological differences; concert performance; musical conversation.*

Постановка проблеми. Рівні аналізу норми психічного розвитку визначають специфіку вивчення індивідуально-психологічних особливостей музиканта, тобто співвідношення елементів психічної інформації з минулим, нинішнім, майбутнім. Застосування системного підходу означає врахування генетичних ознак, специфіки індивідуального здійснення професійної діяльності музикантом, особливостей певного вікового періоду, статево-рольової орієнтації [6, 7]. Параметри (показники біфункціональних асиметрій, індивідуально-психологічні відмінності в діяльній прояві, статевої особливості) є найбільш адекватними цьому підходу [5, 9].

За теорією інтегральної особистості доцільно розглядати індивідуальність музиканта-педагога як цілісну систему ієрархічно організованих рівнів багатозначно пов'язаних властивостей. Характер зв'язків між різнорівневими властивостями людини здійснюється за допомогою опосередкованих ланок. Це – вибір дій, операцій, цілей для розв'язання завдань діяльності. Темперамент виступає основою прояву особистісних індивідуальних властивостей та впливає на динаміку вольової регуляції і саморегуляції [6]. Генетично обумовлений “виконавський стереотип” визначає специфіку поведінки кожного музиканта в різних умовах діяльності. Виникає необхідність визначення ефективних напрямів особистісної корекції для подолання стресового комплексу в різних умовах професійної діяльності.

Закономірності показників індивідуально-психологічних відмінностей яскраво простежуються в умовах концертного виступу, музичної бесіди, технічного заліку. Передовсім вивчення основних закономірностей прояву динаміки темпераменту, профілю біфункціональної асиметрії виконавця в різних формах професійної діяльності дає змогу виявити оптимальний виконавський тип за умов концертного виступу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У контексті цілісної структури індивідуальних і особистісних особливостей майбутнього музиканта-інструменталіста виникає необхідність вивчення міжпівкульних взаємодій, психомоторики як основних передумов музичних здібностей. Ідея про “художнє” (правопівкульне) і “розумове” (лівопівкульне) домінування значною мірою знайшли підтвердження у роботах Н. Йоркіної, А. Карецької, Л. Котової [5–7, 9]. Традиційні два типи виконавців (емоційно-образний і раціональний), запропоновані С. Спрінгер та Г. Дейчем, розглядаються авторами в аспекті функціональної симетрії-асиметрії [6, 9].

У працях Є. Черняк неодноразово окреслюється роль правої півкулі в становленні музичних здібностей. Права “відає” дізнаванням і переробкою звукових образів, знайомих і незнайомих мелодій, ліва – символізацією та розпізнаванням цих звукових образів. А. Мудрик, Є. Черняк отримані дані про взаємозв'язок функціональної асиметрії головного мозку з особливостями психічного складу людини, гендерною приналежністю, її адаптивними можливостями, профпридатністю до певних видів діяльності. Відзначається, що правші й лівші характеризуються різним перебігом гальмівних процесів. Найбільш швидке замикання нервових зв'язків характерне для “чистих” правшів, що відрізняються домінантністю лівої півкулі, і для лівшів, що мають вроджені ознаки домінантності лівої півкулі.

Автори В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді вважають, що найбільш фундаментальною характеристикою цілісності психіки є її просторово-часова організація. При цьому певній сукупності моторних і сенсорних асиметрій чоловіків та жінок відповідають певні властивості психіки, які сприяють або перешкоджають ефективному виконанню тієї або тієї діяльності [6; 7; 12].

Ознаки асиметрії залежать від індивідуально обумовлених і генетично закріплених особливостей людини. Адаптивні властивості, які передаються у процесі філо- і онтогенезу створюють нейродинамічну систему, що обумовлює певний психічний склад, досліджує О. Кікінежді. Індивідуальні відмінності в поведінці, навченість, адаптивність, специфіка інтелектуальної й емоційної саморегуляції, за даними С. Спрінгер та Г. Дейча, залежать від характеру просторово-часової організації головного мозку, тобто особливостей міжпівкульної асиметрії [12]. У цьому сенсі, як уважає В. Мітлицька, особливого значення набуває підбір програми залежно від домінування правої або лівої півкулі [3].

Отже, необхідно порівняти зв'язки цих функціональних асиметрій з певними індивідуально-психологічними якостями майбутніх музикантів, вивчити особливості їх прояву в найрізноманітніших сферах музично-виконавської діяльності (концертний виступ, музична бесіда, технічний залік).

Мета дослідження – розкрити значення “індивідуального” профілю особистості інструменталіста для підвищення якості професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. За допомогою біфункціональних тестів виявлений індивідуальний профіль функціональних асиметрій як системний класифікаційний критерій психічного складу музиканта-інструменталіста. Найбільш стійкими й ре-

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТЬОГО МУЗИКАНТА

зультативними в стресовій ситуації концертного виступу виявилися респонденти, що мають такі показники біфункціональних асиметрій: лівий тип переплетіння пальців, провідну ліву руку, ведуче праве око (ЛЛП); правий тип переплетіння пальців, провідну ліву руку, ведуче праве око (ПЛП); правий тип переплетіння пальців, провідну праву руку, ведуче праве око (ППП). Гірші результати відзначені у виконавців із наступними профілями функціональних асиметрій: ПЛЛ; ЛПЛ; ЛПП; ЛЛЛ; ПЛЛ.

Вивчення особливостей прояву індивідуального профілю функціональних асиметрій у процесі музичної бесіди допомогло виявити, що найбільш результативними стали такі типи: ПЛП; ППП; ПЛЛ. Далі результати розподілилися так: ЛЛП; ПЛЛ; ЛПЛ; ЛЛЛ; ЛПП.

Самими результативними стали ф/с із індивідуальними профілями функціональних асиметрій ЛЛП; ПЛП; а також: м/ф – ПЛЛ; м/х – ЛЛП. Добре показали себе чисті сангвініки – ЛПЛ; х/с – ЛЛП; ф – ППП; с/ф – ПЛЛ; х/с – ПЛЛ; х/ф – ПЛП; ф/с – ППП; м/х – ПЛЛ. Менш результативними за індивідуальними досягненнями стали с/х – ППП, ПЛЛ; х – ЛЛЛ; м – ЛЛЛ; м/с – ПЛЛ, ПЛЛ. Гірші результати в умовах музичної бесіди показали с/м – ПЛЛ; х – ПЛЛ; х/м – ПЛЛ; ф – ПЛЛ; м/ф – ЛЛП.

Аналіз індивідуальних виконавських досягнень в умовах музичної бесіди показав, що випробувані із профілями функціональних асиметрій ЛЛП, ПЛП, ППП, ПЛЛ, ПЛЛ у комбінації із сильними змішаними типами темпераменту (ф/с; х/ф; х/с; с/х), чистими типами (с; ф), а також слабким типом, що “йдуть убік посилення” (м/ф; м/х) відрізняються високою стабільністю, упевненістю у своїх силах, артистизмом і емоційністю виконання. З педагогічної точки зору відзначено, що перехід з мови на музику й з музики на мову здійснюється в них без особливих труднощів.

У холериків і холеро-меланхоліків з індивідуальними профілями функціональних асиметрій ПЛЛ, ПЛЛ сумбурність, емоційне “перехльостування”, нестабільність у виконанні музичних уривків, надмірна міміка й жестикуляція, підвищена швидкість подачі тексту музичної бесіди створювали значні труднощі при переході з мови на музику. Через це страждала цілісність форми і якість виконання.

Інші крайнощі спостерігаються у меланхолю-флегматиків і флегматиків з індивідуальними профілями функціональних асиметрій ЛЛП і ПЛЛ. Пасивне, мало емоційне виконання музичних уривків, загальмованість, монотонність при подачі тексту, бідна міміка й жестикуляція, значні паузи в процесі переходу з вербальної частини тексту на музичне виконання й зворотному переході.

При виявленні оптимального виконавського типу в умовах технічного заліку враховувалася попередня технічна підготовка виконавців. Адже домінування

інструктивних завдань передбачає чітко збалансовану рухову координацію, а також особливу психомоторну організацію у виконавців.

В умовах технічного заліку кращі результати відзначені у виконавців із такими біфункціональними ознаками: ЛЛЛ; ЛЛП; ПЛЛ. Найменш результативні інструменталісти із профілями функціональних асиметрій – ПЛЛ; ПЛП; ЛПЛ; ЛПП; ППП. У результаті зіставлення даних досягнень інструменталістів за біфункціональними показниками і особливостями темпераменту виявлена низка закономірностей.

1. На ефективність виступу впливає базова технічна підготовка в комбінації з індивідуальним психолого-виконавським комплексом музиканта-інструменталіста (компенсаторна взаємодія вроджених функціональних асиметрій і певних психомоторних властивостей темпераменту, пов'язаних зі швидкою й гнучкою лабільністю, здатністю до жорсткого контролю і формуванню рухових автоматизмів).

2. Оптимальним результатом багато в чому сприяють комбінації: урівноважений сильний темперамент при домінуванні правої півкулі, а також неуврівноважений змішаний темперамент при домінуванні лівої півкулі. У цьому випадку виникає компенсаторність і взаємодоповнюваність художнього і розумового.

3. Найчастіше біфункціональне варіювання відбувається у представників слабких і сильних неуврівноважених типів темпераменту.

4. На домінування тієї або тієї руки впливає специфіка інструмента (піаністи – права, скрипалі – ліва, баяністи – ліва).

За підсумковими результатами особливостей прояву індивідуального профілю функціональних асиметрій в умовах концертного виступу, технічного заліку, музичної бесіди кращими є виконавці з такими профілями функціональних асиметрій: ПЛП; ЛПЛ; ЛЛП. Далі результати розподіляються в такий спосіб: ПЛЛ; ПЛЛ; ППП; ЛЛЛ; ЛЛП.

Комбінація ПЛП пов'язана зі змішаними сильними врівноваженими типами (сангвіно-флегматик, флегмато-сангвінік). Для виконавців з рисами флегматика й меланхоліка цей профіль функціональних асиметрій не характерний. “Розумовий”, “артистичний”, “пластичний” типи з цим показником відрізняються глибиною й змістовністю інтерпретації, логічністю музичних побудов, ретельністю динаміки, хоча має місце деяка монотонність і одноманітність виконання.

Профіль функціональних асиметрій ЛЛЛ зустрічається у представників усіх розглянутих типів темпераменту (крім меланхолю-сангвініка), але найбільш характерний для чистих і змішаних темпераментів (сангвінік, сангвіно-флегматик, флегмато-сангвінік), а також для осіб з рисами меланхоліка (меланхолю-флегматик, холеро-меланхолік, меланхолік). Тобто,

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТЬОГО МУЗИКАНТА

для інтровертивного типу. Названі інструменталісти гармонійно поєднують “емоційне” і “раціональне” у своєму виконанні. Логічна завершеність форми в їхній грі поєднується з динамічною насиченістю змісту, тонкий вишуканий ліризм в інтерпретації мініатюр – з яскравою конфліктністю драматичних творів. Тому тут можна говорити про універсальний виконавський тип, ефективний у різних формах музично-виконавської діяльності.

Навпаки, комбінація ЛЛП більшою мірою властива активним темпераментам екстравертивного напрямку. Це сильні врівноважені змішані типи (сангвінік, сангвіно-холерик, сангвіно-флегматик), сильні не врівноважені чисті і змішані типи (холерик, холеро-сангвінік). Комбінація ЛЛП найчастіше характерна для чоловіків. При такому профілі функціональних асиметрій у жінок відзначають домінування вольових якостей у виконанні. У флегматиків, флегмато-сангвініків, флегмато-меланхоліків, меланголо-флегматиків, меланголо-холериків така комбінація зустрічається рідко, а в сангвіно-меланхоліків і меланхоліків – зовсім відсутня.

Виконавці “бійцівського”, “артистичного”, “пластичного” типів з індивідуальним профілем функціональних асиметрій ЛЛП відрізняються прекрасним почуттям сцени, яскравою емоційною виразністю гри, різноманітною динамічною палітрою.

Комбінація ПЛЛ найбільше часто фігурує у представників холеричного складу (холерик, холеро-сангвінік, холеро-меланхолік), а також у слабого типу, “що йде убік посилення” (меланголо-флегматик). Для музикантів-інструменталістів із врівноваженим сильним чистим і змішаним темпераментами (сангвіно-холерик, сангвінік, сангвіно-флегматик, сангвіно-меланхолік) профіль функціональних асиметрій ПЛЛ нехарактерний, а у виконавців флегматичного типу (флегмато-сангвінік, флегматик, флегмато-меланхолік) взагалі відсутній.

Серед специфічних особливостей виконання таких типів можна відзначити музикальність, тонкий ліризм “ліричного типу”, емоційність, динамічну конфліктність інтерпретацій “артистичного” типу. При всій яскравості, багатстві музичних фарб “вулканічний” тип відрізняється нестабільністю виконання, гіпертрофованою динамікою, частою втратою почуття стилу, ритмічною нестійкістю. “Сумбурний” тип характеризується як психологічно нестабільний. Кожний виступ для нього – справжнє катування (повна втрата координації рухів, відсутність самоконтролю, нескінченні помилки і провали в тексті).

Комбінація ППП домінує у сильних змішаних врівноважених типів темпераменту (сангвіно-флегматик, холеро-сангвінік). Вона характерна і для представників сильного чистого врівноваженого темпераменту (сангвінік, флегматик), змішаних типів

темпераменту з рисами холерика (сангвіно-холерик, холеро-меланхолік, меланголо-флегматик).

Профіль функціональних асиметрій ППП у с/м, м/х, м/с, м, х майже не зустрічається, а у ф/м повністю відсутній. Така комбінація характерна для виконавців класичного (раціонального) типу. Рельєфність музичного малюнка, ясність і диференційованість фактури, ретельно вивірена динаміка, гармонійна цілісність форми, яку демонструють виконавці, найбільше відповідає творам великої форми й поліфонічним творам.

Комбінація ЛЛЛ часто трапляється у чистих сангвініків, змішаних не врівноважених типів темпераменту (холеро-меланхолік, меланголо-холерик). Вона відзначена і в представників змішаних типів темпераменту – сангвіно-холериків, сангвіно-флегматиків, холеро-сангвініків, меланголо-флегматиків, флегмато-сангвініків, флегмато-меланхоліків, чистих холериків. Значно рідше – у виконавців слабого типу (меланхоліки, сангвіно-меланхоліки). В чистих флегматиків і меланголо-сангвініків профіль функціональних асиметрій ЛЛЛ відсутній. Представники сангвінічного типу найкраще проявляють себе у тих формах музично-виконавської діяльності, де на перший план виступають спринтерські якості (психологічна стійкість, стабільність гри, швидке пластичне переключення з одного виду музично-виконавської діяльності на інший). В умовах технічного заліку й музичної бесіди вони показують непогані результати, тоді як у сольній програмі їм не вистачає тонкості та агогічної свободи у виконанні.

Для м/х і х/м з комбінацією ЛЛЛ властиві яскравий динамізм виконання, музикальність. Однак психологічна нестабільність, нестійкість, емоційні надмірності слугують причиною технічних зривів і текстових помилок, тому страждає форма творів і логіка музичних побудов.

Найгірші результати показують музиканти із профілем функціональних асиметрій ЛПП, який яскраво представлений в інертних типів темпераменту (флегматик, меланхолік), не врівноважених чистих і змішаних типів (холерик, холеро-сангвінік, меланголо-холерик, холеро-меланхолік), а також змішаних урівноважених темпераментів з рисами флегматика (сангвіно-флегматик, флегмато-сангвінік). У представників з особливостями сангвінічного типу комбінація ЛПП майже не зустрічається, або взагалі відсутня. Характерно, що в одних музикантів (ф; ф/с; с/ф) має місце пасивне мляве мало емоційне виконання, динамічна одноманітність відтінків, затягнуті темпи гри творів. В інших – крайня нестабільність у темпах, не виправдані прискорення, психологічна нестійкість.

Висновки. Усе вищевказане дає підставу зробити такі висновки:

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО МУЗИКАНТА

1) індивідуальний профіль функціональних асиметрій у комбінації з певними властивостями темпераменту сприяє або перешкоджає ефективності музично-виконавської діяльності, тому можливо заздалегідь прогнозувати поведінку виконавця в різних формах діяльності;

2) домінування лівої півкулі пов'язане з урівноваженими сильними типами темпераменту (с, ф), домінування правої півкулі – з неурівноваженими сильним (х) і слабким (м) темпераментами;

3) у музикантів у виконавському процесі під впливом ситуаційної діяльності виникає неусвідомлювана або частково усвідомлювана корекція темпераменту;

4) у процесі корекції темпераменту спостерігається компенсаторне явище – зміна домінантних зон мозку;

5) перспективні шляхи корекції темпераменту пов'язані із принципом взаємодоповнення, взаємодії індивідуально-психологічних полярних особливостей, з одного боку, і профілю функціональних асиметрій виконавця – з іншого (емоційного і раціонального).

ЛІТЕРАТУРА

1. Йоркіна Є.Б. Специфічні особливості виконання та інтерпретації музичних творів інструменталістами різних типів. *Науковий вісник НАМ*. Київ, 2010. № 3. С. 107–113.

2. Котова Л.М., Черняк Є.Б., Герніченко І.І. Особливості освітнього процесу студентів за допомогою проєктних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2022. № 56 (2). С. 160–167.

3. Мітлицька В.А., Гердова Т.С., Черняк Є.Б. Фортепіанна ансамблева музика В. Птушкіна як предмет вивчення на факультетах мистецько-педагогічного спрямування. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2019. № 7 (174). С. 62–66.

4. Черняк Є.Б., Вольська Ю.В., Міщенко С.П., Йоркін В.В. Методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. № 2 (20). С. 89–100.

5. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В. До проблеми формування психолого-виконавської майстерності в контексті компенсаторних можливостей особистості. Матеріали міжнародної наукової конференції. *Мистецька освіта: традиції і новації*. Мелітополь, 2014. С. 146–148.

6. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В. Формування гендерної компетентності студентів у процесі їх підготовки до умов виконавської діяльності. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. № 2 (16). С. 102–109.

7. Черняк Є., Карецька А. Методичні аспекти формування професійно важливих виконавських якостей учнів шкіл естетичного спрямування. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2019. № 5 (172). С. 73–79.

8. Черняк Є., Міщенко С. Специфічні особливості прояву виконавської майстерності концертмейстера-піаніста в процесі ансамблевого музикування. *Молодь і ринок*.

Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 3 (189). С. 59–67.

9. Черняк Є.Б. Методичні аспекти формування професійно-виконавських компетенцій музикантів з різними індивідуально-психологічними особливостями. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. № 20 (1–2016). С. 163–168.

10. Chernyak Ye., Byletskya M. et al. Transformation of sound cipher complexes in the history of musical art and their specific manifestations in the work of composers of the XVII–XXI centuries. *Journal of History Culture and Art Research*. Karabuk University, 2019. pp. 301–309.

11. Friesem Y. Teaching truth, lies, and accuracy in the digital age: Media literacy as project-based learning. *Journalism & Mass Communication Educator*. 2019. Vol. 74. № 2. pp. 185–198.

12. Springer, S.P., Deutch, G. (1998). *Left brain, right brain: perspectives from cognitive neuroscience*. 5th ed. New York, Freeman.

REFERENCES

1. Yorkina, Ye.B. (2010). Spetsyfichni osoblyvosti vykonannya ta interpretatsii muzychnykh tvoriv instrumentalistamy riznykh typiv [Specific features of performance and interpretation of musical works by instrumentalists of different types]. *Scientific Bulletin of NAM*. No. 3. pp. 107–113. [in Ukrainian].

2. Kotova, L.M., Cherniak, Ye.B. & Hernichenko, I.I. (2022). Osoblyvosti osvithnoho protsesu studentiv za dopomohoiu proiektnykh tekhnolohii [Peculiarities of the educational process of students with the help of project technologies]. *Current issues of humanitarian sciences*. Drohobych. Vol. 56 (2). pp. 160–167. [in Ukrainian].

3. Mitlytska, V.A., Herdova, T.S. & Cherniak, Ye.B. (2019). Fortepianna ansambleva muzyka V. Ptushkina yak predmet vyvchennia na fakultetakh mystetsko-pedahohichnoho spriamuvannia [V. Ptushkin's piano ensemble music as a subject of study at faculties of art and pedagogical direction]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol. 7 (174), pp. 62–66. [in Ukrainian].

4. Cherniak, Ye.B., Volska, Yu.V., Mishchenko, S.P. & Yorkin, V.V. (2020). Metodichni aspekty rozvytku muzychno-slukhovyykh uavlenn uchniv molodshykh klasiv mystetskykh shkil [Methodological aspects of the development of musical and auditory representations of junior students of art schools]. *Alfred Nobel University Bulletin. Series: Pedagogy and Psychology*. Dnepr, 2 (20). pp. 89–100. [in Ukrainian].

5. Cherniak, Ye.B. & Yorkina, N.V. (2014). Do problemy formuvannia psykholoho-vykonavskoi maisternosti v konteksti kompensatornykh mozhlyvostei osobystosti [The problem of the formation of psycho-performing skill in the context of the compensatory capabilities of the individual]. *Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Mystetska osvita: tradytsii i novatsii – Proceedings of the international scientific conference Art education: traditions and innovations*. Melitopol. pp. 146–148. [in Ukrainian].

6. Cherniak, Ye.B. & Yorkina, N.V. (2018). Formuvannia hendernoi kompetentnosti studentiv u protsesi yikh pidhotovky do umov vykonavskoi diialnosti [The formation of gender competence of students in the process of their preparation for the conditions of executive activity]. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and psychology*. No. 2 (16). pp. 102–109. [in Ukrainian].

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНИМИ КОНСОРЦІУМАМИ

7. Cherniak, Ye. & Karetska, A. (2019). Metodichni aspekty formuvannya profesiino vazhlyvykh vykonavskykh yakosteï uchniv shkil estetychnoho spriamuvannya [Methodical aspects of formation of professionally important performing qualities of pupils of schools of aesthetic orientation]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogo-bych. Vol. 5 (172), pp. 73–79. [in Ukrainian].

8. Cherniak, Ye. & Mishchenko, S. (2021). Spetsyficni osoblyvosti proiavu vykonavskoi maistemosti kontsertmeistera-pianista v protsesi ansamblevoho muzykuvannya [Specific features of the performance of the accompanist-pianist in the process of ensemble music making]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogo-bych. Vol. 3 (189), pp. 59–67. [in Ukrainian].

9. Cherniak, Ye.B. (2016). Metodichni aspekty formuvannya profesiino-vykonavskykh kompetensii muzykantiv z riznymy individualno-psykholohichnymy osoblyvostiamy [Methodical aspects of the formation of professional and per-

forming competencies of musicians with various individual and psychological characteristics]. *Pedagogical education: theory and practice. Collection of scientific papers. Kamyanets-Podilsk National University named after Ivan Ohiyenko*, No. 20 (1–2016). pp. 163–168. [in Ukrainian].

10. Chernyak, Ye., Byletska, M. et al. (2019). Transformation of sound cipher complexes in the history of musical art and their specific manifestations in the work of composers of the XVII–XXI centuries. *Journal of History Culture and Art Research*. Karabuk University. pp. 301–309. [in English].

11. Friesem, Y. (2019). Teaching truth, lies, and accuracy in the digital age: Media literacy as project-based learning. *Journalism & Mass Communication Educator*, 74 (2), pp. 185–198. [in English].

12. Springer, S.P. & Deutch, G. (1998). Left brain, right brain: perspectives from cognitive neuroscience. 5th ed. New York, Freeman. [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023

УДК 378.147.018.43:378.014.24:355.241.221](477)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.278218>

Жанна Рагріна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки,
декан I міжнародного факультету

Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

Альона Репетун, викладач кафедри мовної підготовки

Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНИМИ КОНСОРЦІУМАМИ

У статті описані ефективні методи дистанційного навчання в закладах вищої освіти України в умовах пандемії та воєнного стану, методи і шляхи підтримки й розвитку українського освітнього процесу міжнародними консорціумами. Актуальність дослідження полягає у необхідності стрімких змін навчального процесу, пов'язаних зі зміною умов викладання і навчання під час війни в Україні. Охарактеризовано моделі дистанційного навчання, докладно описаний процес кластеризації і створення міжнародних консорціумів, що є ефективним способом розвитку і підтримки освітнього українського простору.

Ключові слова: дистанційне навчання; консорціум; інтеграція; міжнародна діяльність; європейський освітній простір.

Лім. 9.

Zhanna Ragrina, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Language Training Department,
Dean of the First International Faculty,

Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

Alona Repetun, Lecturer of the Language Training Department,

Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

METHODS OF ORGANISING EDUCATIONAL SPACE UNDER MARTIAL LAW. SUPPORT OF THE UKRAINIAN EDUCATIONAL PROCESS BY INTERNATIONAL CONSORTIA

The article describes effective methods of distance learning in higher education institutions of Ukraine in the context of a pandemic and martial law, methods and ways to support and develop the Ukrainian educational process by international consortia. The relevance of the study lies in the need for rapid changes in the educational process due to the changing conditions of teaching and learning during the war in Ukraine. The article describes the models of distance learning, the process of clustering and the creation of international consortia, which is an effective way to develop and support the Ukrainian educational space. This study considers a higher education institution as a dynamic socio-economic model, the effective functioning of which is ensured by the quality of the implemented educational programs and projects. The authors assume that the integration of education and science into the European space will lead to an increase in the innovation potential and viability of the Ukrainian educational system. Based on the compilation of Ukrainian and foreign experience, educational and scientific activities can create trained and competent specialists of international level. The article describes that consortia can be formed in any field, including science, tech-